

2.4. ЖУРНАЛИСТ СУРИШТИРУВИНИ ЎТКАЗИШДА АХЛОҚ ҚОИДАЛАРИГА РИОЯ ЭТИШ

Режа

1. Журналист суриштируви ва касб этикаси
2. Фактчекингда амал қилиш лозим бўлган асосий тамойиллар
3. Фейкларни аниқлаш.

Асосий тушунчалар: журналистик суриштирув, фактчекинг, фейк, фейк хабарлар,

Мавзу бўйича адабиётлар

1. Қ.Хидиров. *Коррупцияга қарши курашишдаги оммавий ахборот воситаларининг роли. Қўлланма.*—Т., Журналистларни қайта тайёрлаш маркази, Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Бирлашган Қироллигининг Ўзбекистон Республикасидаги элчихонаси. 2018 й.
2. С. Шукуров. “Қонунларда журналист ҳуқуқлари билан бирга мажбуриятлари ҳам белгилаб қўйилган”. 14.12.2018, ЎЗА.
<http://www.uza.uz/oz/society/sobir-shukurov-onunlarda-zhurnalist-u-u-lari-bilan-birga-mazh-14-12-2018>
3. “Ростга ўхшаган ёлгон”, Б. Алимов, “Хуррият” газетаси, 10.10.2018,
<http://beruniyalimov.uz/en/archives/566>
4. *Trends in Newsrooms 2014*, SFN,
<https://www.scribd.com/document/234860307/Trends-in-Newsrooms-2014>
5. <http://beruniyalimov.uz/en/archives/566>¹ Romanian investigators accuse British journalists of fabricating arms trading investigation, 19 AUGUST 2016,
<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/19/romanian-investigators-charge-british-journalists-with-spreading/>

Журналист суриштирувларида, айниқса, мавзу коррупцияга оид бўладиган бўлса, далил ва фактларни қайта-қайта текшириш лозим. Зеро, битта нотўғри рақам ёки факт ҳам бутун материалнинг истикболига доғ бўлиб хизмат қилади. Қолаверса, бугунги кунда турли ёлғон (fake) хабарлар оқими авж олаётган бир шароитда факт ва далилларни текширишнинг аҳамияти тобора ортиб борапти. Ахборот майдонида сохта хабарлар ва маълумотлар кўпаймоқда. Фейк — инглиз тилидаги «fake», яъни сохта, уйдирма, ёлғон сўзидан олинган. Бу ўзбек тилига, айниқса, журналистларимиз томонидан тўғридан-тўғри киритилмоқда. Бироқ, айрим ҳолатларда тушуниб-тушунилмасдан, норасмий маълумот маъносида ҳам қўлланилаяпти¹. Кейинги пайтларда оммавий ахборот воситаларида “фактчекинг” тушунчаси пайдо бўлгани бежиз эмас. Инглиз тилида “fact”, “checking”, яъни фактларни текшириш маъносини берадиган мазкур тушунча, анъанавий журналистика фаолияти тамойилларидан келиб чиққан. Яъни таҳририятнинг қайсидир маънода факт ва далилларни элақдан ўтказиш технологиясидир. Бу технология оммавий ахборот воситасининг мустақиллик, холислик, ҳаққонийлик ва аниқлик тамойилларига асослангандир. Айнан шу тамойилларга риоя этиш орқалигина оммавий ахборот воситалари ўқувчилар ишончини қозонади, обрў-эътибор топади.

Факт ишончли далиллар мустаҳкамланган ҳодиса. Турли одамларда битта воқеа-ҳодисага нисбатан турлича қараш бўлиши мумкин, лекин факт ўзгармайди. Шунинг учун ҳам суриштирувда факт нафақат қатъий кўрсатилиши, текширилиши ва яна қайта текширилиши лозим. Шу маънода айтганда, фактларни бузиб кўрсатиш холислик ва аниқликка қарши жиноят деб баралла айтиш мумкин.

Бугунги кунда дунёнинг етакчи нашрлари ўз фактчекинг инструмент ва бўлимларига эга. Дастур ва алоҳида бўлинмалар шаклида фактчекинг кундалик равишда олиб борилади. Мутахассисларнинг айтишича, фактчекинг

---

¹ “Ростга ўхшаган ёлғон”, Б. Алимов, “Хуррият” газетаси, 10.10.2018, <http://beruniyalimov.uz/en/archives/566>

билан шуғулланаётган кишининг асосий қуроли шубҳа бўлиши лозим. Яъни ишонмаслик, мавжуд маълумотларни янада ишонч ҳосил қилиш учун қайта текшириб кўриш журналистнинг фазилати бўлмоғи керак. Қандайдир ғаразли ахборот хуружи, мишмишлар, сафсаталар, фактоидлар, манипуляция, фейклар қандай мақсадда ишлатилган бўлишидан қатъи назар фактчекинг учун асосий манба ҳисобланади.

Фактчекингда амал қилиш лозим бўлган асосий тамойиллар²:

Биринчи манбани топинг ёки бир неча мустақил манбалардан ахборотни тасдиқлатиб олинг

Бу қоида аллақачон ўзини ҳурмат қиладиган таҳририятлар фаолиятининг асосий мезонига айланган. Биринчи манбагача етиб бориш жиддий ва масъулиятли журналистнинг профессионал фазилатидир. Бу ерда манба илк ҳаракат ёки гапни айтган одам ҳисобланади. Бундан ташқари, воқеа-ҳодисаларда иштирок этган (гувоҳ) ёки биринчи манба билан яқиндан таниш бўлган киши бўлиши мумкин. Халқаро амалиётда манба жонсиз предмет бўлса ва қайд қилиш имкони бўлса ундан-да яхши, дейишади. Шунда манба шахсий фикрдан, нуқтаи назар ва руҳий хатоликлардан холи бўлади. Бу ҳар нарсa — янги ақлли соатлардан тортиб, автомобилнинг видеорегистратори бўлиши мумкин. бу ҳолатда ҳам ишончли факт текширувчига эҳтиёж бор. Яъни қурилманинг кўрсаткичларини текшириб, бошқалар томонидан атайин маълумотлар ёки кўрсаткичлар ўзгартириб қўйилмагани аниқланиши керак бўлади.

Ахборотни турли манбалардан текшириб кўриш, ушбу соҳадаги кишилардан изоҳ олиш ҳеч қачон зиён қилмаган. Аммо манбани изоҳ берувчидан ажратиб олиши керак. Яъни кимдир аслида воқеага умуман алоқаси бўлмаса-да, унга

---

² Қ.Хидиров. Коррупцияга қарши курашишдаги оммавий ахборот воситаларининг роли. Қўлланма.—Т., Журналистларни қайта тайёрлаш маркази, Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Бирлашган Қироллигининг Ўзбекистон Республикасидаги элчихонаси. 2018 й.

муносабат билдирса, ўқувчиларга буни етказиш керак. Бундай изоҳлар, албатта, материални қўшимча маълумотлар ва маъно-мазмун билан бойитади.

Қарама-қарши тарафдан сўранг

Биринчи қоидадан, табиийки, иккинчи қоида юзага келади. Қанча манбадан сўраб-суриштирманг, уларнинг барчаси бир нуқтаи назарда ёки бошқачароқ айтганда, лагерда бўлса, материалнинг ўз-ўзидан холислигини йўқотади. Масалан, юзлаб жабрдийдалар билан гаплашсангиз, уларнинг қайсидир томонни ёмонлаб, бошига тушган кулфатни таърифлаб беришади. Журналист суриштирувида сон сифат ҳам, холисликка ҳам хизмат қилмайди.

“Танганинг иккинчи тарафи бор” дейишганидек, ҳар қандай вазият ҳам икки тарафдан, икки кутбдан иборат бўлади. Шунинг учун ҳам воқеанинг барча иштирокчилари, манфаатдор тарафлари билан боғланиб кўришга ҳаракат қилиш лозим. Лекин амалиётда жуда кўп журналистлар мана шу кўҳна тамойилга риоя этишни исташмайди, оқибатда материалда катта хатоликларга йўл қўяди. Бунга Rolling Stone журналида чоп этилган журналист суриштируви яққол мисолдир.

Фейкларни аниқлашни ўрганинг³

Навбатдаги муҳим қадам, бу, шубҳасиз, фейкларни аниқлашни ўрганишдир. Аммо айтишга осон бу юмушни ҳамма ҳам эплайвермайди. Фейк хабарлар фақатгина атайин уюштирилган сохта хабарлар эмас, балки эҳтиётсизлик, техник хато ва бошқаларни ўз ичига олади. Шунинг учун ҳам материалда тилга олинаётган шахснинг исм-фамилияси, касби, лавозими, унвони, сана, номлар, манзилларнинг тўғри ёзилаётганини қайта-қайта текшириб кўриш керак бўлади. Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги Бош директорининг биринчи ўринбосари Собир Шукуровнинг қайд этишича⁴, аксарият ОАВда

---

³ Қ.Хидиров. Коррупцияга қарши курашишдаги оммавий ахборот воситаларининг роли. Қўлланма.—Т., Журналистларни қайта тайёрлаш маркази, Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Бирлашган Қиролигининг Ўзбекистон Республикасидаги элчихонаси. 2018 й.

⁴ “Қонунларда журналист ҳуқуқлари билан бирга мажбуриятлари ҳам белгилаб қўйилган”, С. Шукуров, 14.12.2018, ЎЗА. <http://www.uza.uz/oz/society/sobir-shukurov-onunlarda-zhurnalist-u-u-lari-bilan-birga-mazh-14-12-2018>

Президент фармони, қарори ва фармойишларнинг номи, турини чалкаштириб юбориш ҳолатлари ҳам учрамоқда. Бу борада филология бўйича фалсафа доктори Беруний Алимов ҳам муҳим тавсияларни беради⁵. Унинг қайд этишича, фейк хабарлар кутилмаганда пайдо бўлади ва узоқ вақтгача турли ижтимоий муҳокамалар марказидаги «янгилик» сифатида айланиб юраверади. Афсуски, умумий ахборот оқимидан бу турдаги хабарларни бирданига топиш ёки инкор этишнинг имконияти бўлмайди. Бунинг учун мутахассис бўлиш керак. Лекин ҳар сафар интернетга кирганингизда, соҳа эксперти сизнинг қўлингиздан етаклаб юрмайди. Шу сабабдан, бу каби ростга ўхшаган ёлғонларни ўзингиз аниқлашни ўрганганингиз маъқул.

Бироқ, фейк янгиликларни ажратиш олишнинг осон ҳамда қулай усуллари бор ва буларни билиб қўйиш ҳеч кимга зарар қилмайди.

Аввало, ҳар қандай «урди-сурди» сарлавҳага танқидий назар билан қаранг, совуққонлик билан ёндашинг. Уларга ишонишга шошилманг.

Сайтнинг URL адресига эътибор беринг. Фейк янгиликлар одатда ўзини етакчи, жиддий ахборот агентлиги қилиб кўрсатадиган қалбаки сайтлар орқали тарқатилади.

Хабарни ўқиётган манбангиз билан чуқурроқ танишинг. Агар у сиз учун янги бўлса, албатта сайтнинг «Биз ҳақимизда» деб номланган бўлимига киринг. «Фейкчилар» одатда бу жойга ҳеч нарса ёзмаган бўладилар.

Хабар матнидаги грамматик ёки услубий хатоларга қаранг.

Аксарият ҳолатларда сохта хабарлар профессионал журналист бўлмаган одамлар томонидан тайёрланади ва шу сабабли уларда хатолар, ғализликлар кўп учрайди.

---

⁵ “Ростга ўхшаган ёлғон”, Б. Алимов, “Хуррият” газетаси, 10.10.2018, <http://beruniyalimov.uz/en/archives/566>

Бу каби матнлардаги фото ва видео материаллар ҳам сохта бўлиши мумкин. Видеоларга бошқа овоз ёки мимика қўшиб монтаж қилинади. Расмлар эса кўпинча «фотошоп»дан ўтади.

Сохта хабарнинг эълон қилинган кунига эътибор қилинг. Уларда кўпинча сана кўрсатилмайди. Чунки бундай хабарлар орадан ярим йил ўтсада ўқувчиларни лаққа тушираверади.

Муаллиф қайси манбага таяниб, ушбу хабарни тайёрлаганлигини билиб олинг. Агар матнда «ҳаммага яхши маълумки» каби ибораларни кўп учратсангиз ва жиддий бирон бир манбага ишора қилинмаса, билингки, у — фейк.

Айнан, шу мавзудаги хабарларни бошқа ОАВдан ҳам қидириб кўринг. Чунки одатда муҳим янгиликларни бир пайтнинг ўзида бошқа ахборот агентликлари, газета ва ТВ ҳам беради. Агар бу ҳақда фақат битта нотаниш манбагина хабар берган бўлса, ёлғон ахборот.

Бундай пайтларда Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари миллий базаси — www.lex.uz журналистларнинг энг яқин ҳамроҳидир.

Унутманг, фактларнинг аниқлиги сенсациядан кўра муҳимроқдир

Фактни текширувчи одамнинг энг катта душмани — унинг ҳиссиётларидир (айни пайтда у журналистнинг энг яхши дўсти ҳамдир). Биз кўп ҳолатларда фактларни ўзимиз ўйлагандек ракурсда беришга ҳаракат қиламиз. Фактларни ҳам шу мақомда йўрғалатамиз. Ҳиссиётларнинг ёнида ҳар доим эҳтиётсизлик, дунёга биринчи бўлиб сенсацион ахборотни узатиш нияти юради. Бундай ҳолатларда ёлғон маълумотларни тарқатиб юбориш эҳтимоли жуда юқори. Шунинг учун мутахассислар тезкор ва ҳали текширилмаган хабарларни ижтимоий тармоқларда бериш, бунда “ҳали расман тасдиқланмади”, “ижтимоий тармоқларда шундай маълумотлар кезиб юрибди” деган огоҳлантиришлар беришни тавсия қилишади. Шундай қилиб,

аудиториянинг эътиборини қаратиш, айти пайтда аудитория ёрдамида ахборотнинг рост ёки ёлғонлигини аниқлаштириб олиш мумкин.

Фейкларни интернет сервислар орқали текшириб кўриш ҳам мумкин.

Оддийгина сарлавҳани ёки матннинг бир қисмини ёхуд иқтибосларни Google ва Yandex қидирув тизимлари орқали излаб кўриш мумкин. Суратларни эса Google Images ва TinEye ресурслари орқали текшириб кўриш мумкин.

Халқаро амалиётда, шу жумладан, фактларни текширувчи профессионал сервислар тобора оммалашиб бормоқда.

Storyful.com, FactCheck.org, PolitiFact.com, Trooclick, [Truth Goggles](http://TruthGoggles), [Lazy Truth](http://LazyTruth), Skeptive, Genius сингари сервислар шулар жумласидандир. The Washington Post томонидан ташкил қилинган [The Fact Checker](http://TheFactChecker) сервиси ҳам журналист суриштирувини олиб борадиган оммавий ахборот воситалари томонидан мунтазам фойдаланиб келинади. Фақат битта томони бор, бу ресурсларнинг аксарияти инглиз тилидаги манбалар билан ишлашга мўлжалланган. Россия, Қозоғистон, Қирғизистон медиа бозорида ҳам бундай сервислар аста-секин бўй чўзаяпти.

Ижтимоий тармоқлардан эҳтиёткорлик билан фойдаланинг

Ижтимоий тармоқларда бир вақтнинг ўзида журналистлар ишини осонлаштиради ҳам, қийинлаштиради ҳам. Ижтимоий тармоқларда топилган ҳар бир факт камида 2-3 та манба орқали тасдиқланиши керак. Бу идеал даражада. Ижтимоий тармоқлардан факт олинаётганда, иккита муҳим жиҳатни, яъни фактни ҳам, шу фактни жойлаштирган ижтимоий тармоқ фойдаланувчисини ҳам аниқлаштириш, текшириш керак бўлади. Айнан ижтимоий тармоқлар, интернет туфайли суриштирув объекти бўлган одамнинг қавми-қариндошлари, дўстларини топиш мумкин, улардан кўшимча маълумот олиш мумкин бўлади.

Жаҳон муҳаррирлар форуми (SFN) маърузасида ахборотни ижтимоий тармоқлар орқали аниқлаштириш ва текшириш ўнгла муҳим трендлардан бири сифатида эътироф этилган⁶.

Умуман, хулоса ўрнида айтганда, фактчекинг қатъий қоида эмас, у, аввало, масъулият, манфаатдорлик ва журналистнинг тиришқоқлигига боғлиқ.

Журналист ахборот манбаига ҳақ тўлаши керакми?⁷

Журналист суриштирувида баҳсли масалалардан бири манбаларга ахборот учун ҳақ тўлаш керакми ёки йўқлиги саналади. Бу борада ягона тўхтамга келинмаган. Айрим таҳририятлар ҳақ оладиган информаторлардан унумли фойдаланиб келаётган бўлса, бошқа таҳририятлар ҳақ тўламасдан ҳам сифатли журналистлик суриштирувлари тайёрлаб келмоқда. Ҳар иккала ҳолатнинг ҳам ўз ютуқ ва камчиликлари бор. Ҳақ тўлаш баъзи ҳолатларда таҳририятни ёмонотлик қилиш учун факт бўлиб хизмат қилиши мумкин. Пул берилаётгани қайд этилса, бас. Шунинг унутмаслик керакки, журналист ахборотга ҳақ тўлаётган пайт полиция томонидан қўлга олинган ҳолатлар ҳам учраб туради. Чунки ҳар қандай давлат хизматчиси учун норасмий ҳақ тўлаш ноқонуний бўлиб, коррупция сифатида таснифланиши мумкин.

Мисол. Буюк Британиянинг Sky News телеканали репортёрлари 2016 йил август ойида Руминияда ноқонуний қуро-яроғ “қора бозори” борлиги ҳақида материал тайёрлайди. Унга кўра, юзига ниқоб тақиб олган “контрабандист-мафия вакиллари” журналистларга қатор қуро-яроғларни кўрсатиб, улар “қора бозор”га мўлжалланганини қайд этишади.

Аммо Руминия терроризм ва уюшган жиноятчиликка қарши курашиш бошқармаси терговчилари мазкур сюжетни ўрганиб, қатор қонунбузилиш ҳолатларини топишган. Авваламбор, терговчиларнинг қайд этишича,

---

⁶ Trends in Newsrooms 2014, SFN, <https://www.scribd.com/document/234860307/Trends-in-Newsrooms-2014>

⁷ Қ.Хидиров. Коррупцияга қарши курашишдаги оммавий ахборот воситаларининг роли. Қўлланма.—Т., Журналистларни қайта тайёрлаш маркази, Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Бирлашган Қиролигининг Ўзбекистон Республикасидаги элчихонаси. 2018 й.

журналистлар тасодифий овчиларни топишиб, уларга пул беришади ҳамда камера олдида ўзларини “мафия вакили”дек тутишни сўрайди. Руминия тарафи мазкур ҳолат юзасидан жиноий иш очиб, Буюк Британияга расмий мурожаат билан чиққан⁸.

Қандай ахборотни тарқатиш мумкин эмас?

“Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонуннинг 6-моддаси,
“Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуннинг 121-моддасининг биринчи қисмига кўра, оммавий ахборот воситаларидан ҳамда веб-сайтлар ва (ёки) веб-сайт саҳифаси, шу жумладан, блогернинг саҳифасидан:

Ўзбекистон Республикасининг мавжуд конституциявий тузумини, ҳудудий яхлитлигини зўрлик билан ўзгартиришга даъват этиш;

уруш, зўравонлик ва терроризмни, шунингдек диний экстремизм, сепаратизм ва фундаментализм ғояларини тарғиб қилиш;

давлат сири бўлган маълумотларни ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сирни ошкор этиш;

миллий, ирқий, этник ёки диний адоват қўзғатувчи, шунингдек фуқароларнинг шаъни ва қадр-қимматига ёки ишчанлик обрўсига путур етказувчи, уларнинг шахсий ҳаётига аралашишга йўл қўювчи ахборотни тарқатиш;

гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни тарғиб қилиш;

порнографияни тарғиб қилиш;

қонунга мувофиқ жиноий ва бошқа жавобгарликка сабаб бўладиган бошқа ҳаракатларни содир этиш мақсадларида фойдаланилишига йўл қўймаслиги шарт.

---

⁸ Romanian investigators accuse British journalists of fabricating arms trading investigation, 19 AUGUST 2016, <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/19/romanian-investigators-charge-british-journalists-with-spreading/>

Маълумот учун: “қонунга мувофиқ жинойй ва бошқа жавобгарликка сабаб бўладиган бошқа ҳаракатлар”га мисол қилиб Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс ҳамда Жиноят кодексининг тухмат ва ҳақорат қилиш учун жавобгарлик белгиланган моддаларини кўрсатиш мумкин (МЖТК 40 ва 41-мд., ЖК 139 ва 140 мд.).

“Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуннинг 121-моддасининг иккинчи қисми билан қуйидаги қоида ўрнатилган:

“Веб-сайтнинг ва (ёки) веб-сайт саҳифасининг эгаси, шу жумладан блогер ҳамма эркин фойдаланиши мумкин бўлган ахборот жойлаштириладиган Интернет жаҳон ахборот тармоғидаги ўз веб-сайтига ва (ёки) веб-сайт саҳифасига ҳамма эркин фойдаланиши мумкин бўлган ахборотни жойлаштиришдан аввал унинг тўғрилигини текшириши, шунингдек жойлаштирилган ахборотнинг нотўғрилиги аниқланган тақдирда уни дарҳол ўчириб ташлаши шарт”.

Маълумот учун: “ахборот” тушунчаси “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги Қонуннинг 3-моддасида берилган бўлиб, унга кўра, ахборот деганда манбалари ва тақдим этилиш шаклидан қатъи назар шахслар, предметлар, фактлар, воқеалар, ҳодисалар ва жараёнлар тўғрисидаги маълумотлар тушунилади.

Демак, оммавий ахборот воситалари ҳамда веб-сайтлар (веб-саҳифалар) эгалари, шу жумладан, блогерлар ҳам ўз тармоқларида тухмат, ҳақорат ва юқорида келтирилган тавсифларга мос тушадиган бошқа ҳар қандай маълумотларни тарқатилмаслигини таъминлашлари, нотўғри маълумотлар қўйилган бўлса, уларни ўчиришлари керак.

Жавобгарлик ва жазо . “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуннинг 121-моддасининг учинчи ва тўртинчи қисмлари юқорида кўрсатилган мажбуриятларнинг бажарилмаслиги оқибатларини қуйидагича белгилайди:

“Бу мажбуриятлар веб-сайтнинг ва (ёки) веб-сайт саҳифасининг эгаси, шу жумладан блогер томонидан бажарилмаган тақдирда мазкур веб-сайтдан ва (ёки) веб-сайт саҳифасидан фойдаланиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаган тартибда махсус ваколатли орган томонидан чекланиши мумкин. Ушбу талабларни бузганлик қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади”.

Аниқ жавобгарлик ва жазо масаласида эса энг аввало Жиноят кодексининг 2441-моддаси жиддий эътиборга молик. Ушбу моддага кўра, оммавий ахборот воситалари ёхуд телекоммуникация тармоқларидан, шунингдек Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланган ҳолда қуйидаги ҳатти-ҳаракатларни содир этиш 5 йилдан 8 йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади:

- диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилган, қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима чиқаришга қаратилган маълумотлар ва материалларни;
- фуқаролар тотувлигини бузиш, тухматона ва вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмаларни;
- жамиятда қарор топган ҳуқ-атвор қоидаларига ва жамоат хавфсизлигига қарши қаратилган бошқа қилмишларни содир этиш мақсадида диндан фойдаланиш, шунингдек диний-экстремистик, террорчилик ташкилотларининг атрибутларини ёки рамзий белгиларини тарқатиш ёхуд намойиш этиш.

Бу ҳуқуқбузарликларга нисбатан ижтимоий хавфлилик даражаси камроқ ҳуқуқбузарликларни ҳаракатларни айнан Интернет орқали содир қилганлик (ҳақоратли ёки бошқача номақбул “пост” ва изоҳлар қолдирганлик, номақбул изоҳларни ўчирмаганлик) учун жазо белгиловчи алоҳида қонун ҳужжати ёки норма амалдаги қонунчиликда ҳозирча мавжуд эмас. Лекин, жавобгарликка сабаб бўладиган ҳаракатларни интернет орқали содир этган шахслар шу

ҳаракатларни содир этганлик учун умумий жавобгарлик белгиланган тегишли қонун ҳужжатларига асосан жавобгарликка тортилиши мумкин. Масалан, интернетда “пост” ёки изоҳлар орқали бошқа шахсни тухмат ёки ҳақорат қилганлик учун Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 40 ва 41-моддалари ҳамда Жиноят кодексининг 139- ва 140-моддаларида жазо белгиланган. Шу билан бирга, юқорида кўрсатилган жазо чоралари фақат ҳуқуқбузарликни бевосита содир этган шахсларга нисбатан қўлланилишини ҳам таъкидлаш лозим. Чунки, ОАВлар ҳамда блогерларга тегишли веб-сайтлар (веб-саҳифалар) орқали жиноий ва бошқа жавобгарликка сабаб бўладиган ҳаракатларни бошқа шахслар томонидан содир этилишига йўл қўймаслик мажбуриятини амалдаги қонунчилик ОАВлар ҳамда блогерлар зиммасига юклаган бўлсада, лекин бу мажбуриятни бажармаганлик учун жазо чоралари аниқ белгилаб қўйилмаган.

Умумий қоида бўйича эса ҳар қандай шахс фақат ўзи содир этган ғайриҳуқуқий, айбли ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Шу ўринда жавобгарликнинг фуқаровий тури ҳам мавжудлигини эслатиб ўтиш зарур. Интернет тармоқлари орқали тухмат, ҳақорат ва бошқа нотўғри маълумотларни тарқатилиши оқибатида ўзининг шаъни, кадр-қиммати ёки ишчанлик обрўсига путур етказилган деб ҳисоблаган фуқаро, Фуқаролик кодексининг 100-моддасига асосан, бундай маълумотларни рад этилишини ҳамда уларни тарқатиш оқибатида етказилган зарарлар ва маънавий зиёнинг ўрнини қоплашни талаб қилишга ҳақлидир. Бу қоида юридик шахснинг ишчанлик обрўсини ҳимоя этишга нисбатан ҳам тегишли йўсинда татбиқ этилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб :

1. Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигига мувофиқ:

- ОАВлар ҳамда веб-сайтлар (веб-саҳифалар) эгалари, шу жумладан, блогерлар ўз тармоқларида тухмат, ҳақорат ва қонунга мувофиқ жиноий

ва бошқа жавобгарликка сабаб бўладиган бошқа маълумотларни тарқатилмаслигини таъминлашлари, нотўғри маълумотлар қўйилган бўлса, уни ўчиришлари керак. Бу улар зиммасига юклаган мажбуриятлардир;

- бу мажбуриятлар бажарилмаган тақдирда тегишли веб-сайтдан ва (ёки) веб-сайт саҳифасидан фойдаланиш белгиланган тартибда махсус ваколатли орган томонидан чекланиши мумкин;

-интернет тармоғида “пост” ёки изоҳлар орқали бошқа шахсни тухмат ва ҳақорат қилиш ҳамда қонунларга қўра жавобгарликка сабаб бўладиган бошқа ҳаракатларни содир этишда айбдор шахслар (ОАВ вакили ёки блогер ёхуд бошқа жисмоний шахс) Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 40 ва 41-моддалари, Жиноят кодексининг 139, 140, 2441-моддалари, Фуқаролик кодексининг 100-моддаси ҳамда бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ маъмурий, жиноий ва фуқаровий жавобгарликка тортилишлари мумкин.

2. Ахборотни тарқатиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солувчи қонунчиликни такомиллаштириш зарур. Чунки:

биринчидан, мазкур муносабатларни тартибга солувчи қонун ҳужжатларининг кўплиги (6 та қонун ва 10 дан ортиқ қонуности ҳужжатлари мавжуд) ОАВлар, блогерлар ва аҳоли учун уларни билиш ва тушунишда қийинчилик туғдиради;

иккинчидан, мавжуд қонун ҳужжатлари билан ахборотни тарқатиш билан боғлиқ муносабатлар етарлича тартибга солинмаган, ушбу муносабатлар субъектларига қўйилган талабларнинг бажарилишини назорат қилиш ва талаблар бажарилмаган ҳолларда жавобгарликка тортиш механизмлари мукамал эмас (масалан, изоҳларни ўчириш мажбурияти бор, лекин ўчирмаганлик учун аниқ жавобгарлик белгиланмаган);

учинчидан, сохта аккаунтлар орқали “пост” ва изоҳлар қолдириш имкониятининг мавжудлиги ҳар доим ҳам айбдорларни аниқлаш ва жавобгарликка тортишга имкон бермайди .

Ўзбекистонда ижтимоий медиа соҳасини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш — нисбатан янги йўналиш бўлиб, биз бу борада илк қадамларни қўймоқдамиз.

Шунингдек, сўз эркинлиги борасида сўнгги йилларда юртимизда кузатилаётган шиддатли ўзгаришлар ҳам фуқароларнинг кўп янги тушунчаларни фарқлашлари ва ўрганишларини тақозо қилмоқда. Бугунги кунда сўзга масъулият билан ёндашиш, шарҳ қолдирганда белгиланган талабларни унутмаслик қонун ва жамият олдидаги бурчимиздир.

Савол ва топшириқлар

1. Фактчекингда амал қилиш лозим бўлган асосий тамойиллар.
2. Фейкларни аниқлаш (мисоллар келтиринг).
3. Журналистик суриштирув ўтказишда журналстнинг ахлоқ қоидаларининг аҳамияти.